

Derya ÇAKICI

Dr. |Dr.

ORCID: 0000-0002-8251-4931

deryatatlidil61@yahoo.com

İngiliz İdaresi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Toplumsal Meselelerinin Çözümünde Dr. Fazıl Küçük'ün Rolü*

Öz

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı tarih boyunca birçok devletin ilgi alanı olmuştur. 1878 yılında adanın yönetimini geçici olarak ele geçiren ve kendi idari düzenini kuran İngiltere, 1914 yılında adayı tek taraflı olarak ilhak etmiştir. İngiltere'nin bu ilhaki 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye tarafından tanınmıştır. 1923 yılı itibarıyla bir İngiliz sömürgesi haline getirilen Kıbrıs Adası'nda, Türkler ve Rumlar olmak üzere iki ana toplumsal unsur mevcuttu. İngiliz Hükümeti bir tehdit unsuru olarak gördüğü Kıbrıs Türklerini sindirmek için bir takım uygulamalarda bulunmuştur. Bu bağlamda Kıbrıs Türklerinin en önemli dini kurumu olan Müftülük Kurumu 1929 yılında kaldırılmış ve Kıbrıs Türkleri dini bir liderden yoksun bırakılmıştır. 1878 yılında Türk vakıflarına müdahalede bulunan İngiliz idaresi, 1928 yılından itibaren de vakıfların idaresini tamamen ele geçirmiştir. Eğitimde tam merkezîyetçi bir yapıya ulaşmak isteyen İngiliz Hükümeti, çıkardığı Maarif Kanunlarıyla hem Rumların hem de Türklerin eğitim üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda okul müfredatlarının belirlenmesi, okutulacak olan kitaplar, öğretmen atamaları gibi her türlü eğitim-öğretim işlemleri doğrudan İngiliz yönetimi tarafından yapılmaya başlanmıştır. Kıbrıs Türklerinin diğer önemli bir sorunu da şer'i hukuka dayalı Şer'îye Mahkemeleri'nin çağın gerisinde kalmış olması ve İngiliz idaresinin Türk Medeni Kanunu'nun uygulanmasına müsaade etmemesiydi. Dr. Fazıl Küçük ve çalışma arkadaşlarının mücadelesi sonucunda, 1951 yılında uzun yıllardır boş kalan müftülük makamı yeniden doldurulmuş, vakıfların yönetimi Kıbrıs Türk toplumuna verilmiş, orta dereceli okullara Türkiye'den müdür ve öğretmenler getirilmiş ve yeni okullar açılmıştır. Ayrıca Şer'îye Mahkemeleri de kaldırılarak Türkiye'de uygulanan Türk Medeni Kanunu uygulanmaya başlanmış ve yeni bir Aile Kanunu çıkarılarak, Aile Mahkemeleri kurulmuştur. Bu çalışmada Kıbrıs Türklerinin toplumsal meselelerine yönelik temel problemler ve bu problemlerin çözüm aşamasında Dr. Fazıl Küçük'ün mücadelesi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Dr. Fazıl Küçük, Müftü, Eğitim.

The Role of Dr. Fazıl Kuçuk in the Resolution of Social Issues of the Turkish Cypriots During the British Administration

Abstract

Cyprus, the third largest island in the Mediterranean, has been the area of interest of many states throughout history due to its geopolitical and geostrategic importance. Britain, which temporarily seized the administration of the island in 1878 and established its own administrative order, annexed the island unilaterally in 1914. This annexation of Britain was recognized by Turkey with the Treaty of Lausanne signed on July 24, 1923. In the Island of Cyprus, which was turned into a British colony in 1923, there were two main social elements, Turks and Greeks. The British Government has made some practices to intimidate the Turkish Cypriots, whom it sees as a potential threat. In this context, the Mufti Institution, the most important religious institution of the Turkish Cypriots, was abolished in 1929 and the Turkish Cypriots were deprived of a religious leader. The British administration, which intervened in Turkish foundations in 1878, completely seized the administration of foundations since 1928. The British Government, which wanted to achieve a fully centralized structure in education, tried to eliminate the effects of both Greeks and Turks on education with the system of education it enacted. In this direction, all kinds of education and training processes such as the determination of school curricula, the books to be taught and the assignment of teachers were started to be carried out directly by the British administration. Another important problem of the Turkish Cypriots was that the

* "İngiliz İdaresi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Toplumsal Meselelerinin Çözümünde Dr. Fazıl Küçük'ün Rolü" başlıklı makale çalışması, 2021 yılında tamamlanan "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türk Toplumunu (1923-1960)" adlı Doktora Tezinin bir kısmından faydalanılarak yazılmıştır.

Sharia Courts based on sharia law were behind the times and the British administration did not allow the implementation of the Turkish Civil Code. As a result of the intensive efforts of Dr. Fazıl Kuçuk and his colleagues, the mufti office, which has been empty for many years in 1951 was re-filled, the management of foundations was given to the Turkish Cypriot community, and the introduction of principals and teachers from Turkey to secondary schools and the opening of new schools and high schools was provided. In addition, the Sharia Courts were abolished, the "Turkish Civil Code" applied in Turkey began to be implemented, and a new Family Law was enacted and Family Courts were established. In this study, the main problems of the Turkish Cypriots towards social issues and the struggle of Dr. Fazıl Kuçuk in the solution of these problems are emphasized.

Keywords: Cyprus, Dr. Fazıl Kucuk, Mufti, Education.

Giriş

Osmanlı Devleti tarafından 1 Ağustos 1571 tarihinde fethedilen Kıbrıs Adası, 1878 yılına kadar kesintisiz olarak 307 yıl boyunca Türk hâkimiyeti altında kalmıştır (Serter, 1970, s. 55). 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne yardım teklifinde bulunan İngiltere, bu yardımı karşılığında Kıbrıs Adası'nın kendisine kiralanması talebinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan *Kıbrıs Antlaşması* ile ada geçici olarak İngiliz Hükümetine bırakılmıştır (Yavuz, 1994, s. 3). 1878 yılı itibariyle adada kendi idari düzenini kuran İngiliz Hükümeti, 1914 yılında adayı tek taraflı olarak ilhak etmiş ve bu ilhak da 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile resmîleşmiştir (Düstur, 1931, s. 28). Kıbrıs Adası 10 Mart 1925 tarihinden itibaren resmen ve hukuken İngiliz Hükümetine ait bir "Kraliyet Kolonisi" haline getirilmiştir.

İngiliz Hükümeti adaya yerleştiği ilk günden itibaren, adada Rumlar ve Türkler olmak üzere iki ana toplumsal unsur mevcuttu. İngiliz yönetiminin başlamasıyla birlikte Yunan milliyetçiliğinin savunuculuğunu yapan ve Enosis isteklerini sürekli gündemde tutmayı başaran Rum toplumu, adanın Yunanistan'a bırakılacağı yönünde bir beklenti içerisinde girmişti. Ancak İngiliz Hükümeti Rumların bu beklentisini karşılamadığı gibi onların Enosis isteklerini de her defasında reddetmiştir. Diğer yandan Rumların Enosis'i gerçekleştirebilmek için Helen milliyetçiliğini savunmaları ve bu yönde yaptıkları yoğun propagandalar, Kıbrıs Türk toplumunun da Türk milliyetçiliği anlayışını benimseyip savunmalarına sebep olmuştur.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Kıbrıs Türklerinin önde gelen isimleri Türk halkının siyasi, dinî, hukuki, kültürel ve ekonomik haklarını elde edebilmek için kendi siyasi birliklerini kurmaya karar vermişlerdi. Ancak bu dönemde Kıbrıs Türkleri içerisinde *Evkafçılar* ve *Halkçılar* olmak üzere iki önemli başat güç ortaya çıkmış ve birbirleriyle mücadele içerisine girmişlerdi. Evkafçı grubun başında Mehmet Münir Bey bulunmaktaydı. Kıbrıs Türk toplumunun temsil edildiği birçok kurumda uzun yıllar görev yapan Mehmet Münir Bey, İngiliz yönetimi tarafından da desteklenmekteydi. Nitekim kendisine İngiliz Kraliyet Ailesi Yüksek Liyakat Madalyası ve "Sir" unvanı verilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 030.010.00/235.590.35, 19.06.1947). Halkçılar grubuna dâhil olan isimler ise şu şekildeydi; Mısırlı zade Mehmet Necati Bey, Söz Gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Bey, Hâkim Mehmet Raif Bey, Avukat Ahmet Raşit Bey, Hâkim Mehmet Zekâ Bey, Avukat Necmi Avkırın Bey, Avukat Rıfat Bey (Con Rıfat), Avukat Fadıl Niyazi Bey, Avukat Ahmet Sait Hoca, Avukat Bahaeddin Bey ve Gazeteci Arif Mapolar.

Evkafçılar adadaki Türk varlığının devam edebilmesi için İngiliz yönetimi ile her alanda işbirliği yapılması gerektiğini savunurken, *Halkçılar* Türkiye ile sıkı ilişkiler kurulmasını ve Atatürk inkılaplarının Kıbrıs Türkleri tarafından da benimsenip uygulanmasını savunmaktaydı (Akgün, 2014, s. 242). Her iki grubun da savunduğu ortak nokta, adanın Yunanistan'a ilhak edilmesine engel olmaktı.

Halkçı grubun lider ismi Mehmet Necati Bey, 1 Mayıs 1931 tarihinde 150 kişinin katılımıyla Millî Kongre'yi toplamış ve kongrede Kıbrıs Türk toplumunun önemli sorunları olan eğitim, müftülük, Şer'îye Mahkemeleri ve evkaf meseleleri görüşülmüştür ("Millî Kongre ve İttihaz Ettiği

Mukarrerat,” 1931; İsmail & Birinci, 1987, s. 120-123). Millî Kongre Kıbrıs Türk toplumunun sorunlarını ve isteklerini tespit ederek, bu yönde girişim başlatan ilk siyasi hareket olması bakımından önemlidir. Ancak İngiliz yönetimi Millî Kongre’yi tanımadığı gibi kongrede alınan kararların uygulanmasına da izin vermemiştir.

21 Ekim 1931 tarihinde Kıbrıs’ta İngiliz sömürge yönetimine karşı Rumların başlattığı isyan hareketi, 1878 yılından beri devam eden ve Enosis’in gerçekleşmesini hedef alan eylemlerin, girişimlerin ve kışkırtmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İngiliz Hükümeti bu isyanı bastıracağı gibi, aynı zamanda adada 1943 yılına kadar sürecek olan bir takım “sıkıyönetim uygulamaları” başlatmıştır. Bu süreç içerisinde Kıbrıs Türk halkı da Rum halkı gibi İngilizlerin oldukça sıkı ve sert tedbirlerine maruz kalmıştır (Öztoprak, 1998, s. 212).

İsyan sonrasında İngiliz idaresi 12 Kasım 1931’de “Kraliyet Konseyi Kararı”nı yayımlayarak, Kıbrıs Yasama Meclisini feshetmiş ve yasama gücünü de Kıbrıs valisine vermiştir (“Latters Patent,” 1931). Belediyeler, siyasi partiler ve seçimle işbaşına gelen bütün kurumlar kapatılmıştır (Eugene & Solsten, 1993, s. 22). Ayrıca çıkarılan *Basın Yasası* ile birlikte gazete çıkarmak veya kapatmak İngiliz idaresinin yetkisine bırakılmıştır. Uygulanan basın sansüründen Kıbrıs Türk basını da etkilenmiş *Hakikat* ve *Masum Millet* gibi dönemin önemli gazeteleri kapatılmıştır (Ünlü, 1981, s. 79-80). Kıbrıs Türk ve Rum toplumunda milliyetçi hareketleri kontrol altında tutmak isteyen İngiliz yönetimi, bu bağlamda Türkiye ve Yunanistan’dan gönderilen öğretmenlerin işine son vermiş ve bu ülkelerden gönderilen okul kitaplarının adaya girişini yasaklamıştır. Ayrıca okullarda Türk ve Yunan tarihinin okutulması, bu ülkelerin bayraklarının ve millî kahramanlarının resimlerinin okullara asılması da getirilen yasaklar arasındaydı (Gürel, 1984, s. 147).

İngiliz idaresi İkinci Dünya Savaşı henüz sonlanmamışken adadaki “sıkıyönetim” uygulamalarından vazgeçerek, toplum genelinde daha demokratik bir düzen kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda İngiliz yönetimi 1941 yılından itibaren adada sivil toplantıların yapılmasına ve siyasi partilerin tekrar kurulmasına izin vermiştir (Gazioğlu, 1996, s. 324). Kıbrıs Türk ve Rum toplumu da kendi içlerinde siyasi birliklerini kurarak, millî varlıklarını hissettirmeye çalışmış ve zaman zaman da yaptıkları faaliyetlerle bu konuda başarılı olmuşlardır.

İngiltere Sömürgeler Bakanı Greech Jones, 23 Ekim 1946 tarihinde İngiltere Parlamentosu’ndaki bir konuşmasında, Kıbrıs adasının idari yapısında değişiklik yapılacağı ve adaya liberal bir yönetim şekli verileceği yönünde açıklamalarda bulunmuştu. Buna göre; adaya meşruti bir idare şekli verilecek, Türk ve Rum temsilcilerin katılımıyla bir Yasama Meclisi oluşturulacak ve anayasa reform önerilerini hazırlamak için Danışma Meclisi kurulacaktı (Müderriş, 1946, s. 1). İngiliz Hükümeti 1947 yılının başında Lord Winster’ı Kıbrıs adasına yeni vali olarak atamış ve Vali Winster da adada anayasal bir düzen kurmaya çalışmıştır.

Vali Winster bir Danışma Meclisi kurulacağını ve bu meclise Belediye başkanlarından, kurum ve kuruluşlardan, İşçi Birlikleri ve Ticaret Odası temsilcilerinden kişilerin katılacağını, meclis başkanlığını da Kıbrıs Baş Hâkimi Sir Edward Jackson’un yapacağını bildirmiştir. Danışma Meclisi’ne üye olarak davet edilen 19 kişiden sadece 4’ünün Türk olması da dikkat çeken bir husustur. Bu durum dönemin Kıbrıs Türk basını tarafından da eleştirilmiş ve Türkleri temsil eden kişi sayısının artırılması istenmiştir. Uzun süren tartışmalar sonucunda meclisteki Türk üye sayısının 7’ye çıkarılması kararı alınmıştır. Buna göre; Danışma Meclisi’nin Türk üyeleri Rauf R. Denктаş, Hüseyin İrfan, Suphi Kenan, Hasan Şaşmaz, Fazıl Nekipzade, İ. Galip ve Ratip Bey olacaktı (Gazioğlu, 1960, s. 376).

Danışma Meclisi’nin açılışını Enosis’in baş temsilcisi olan Başpiskopos Leondio ve diğer milliyetçi Rum kurumlar desteklememiştir. Başpiskopos bu durumun senelerdir Kıbrıs’ı Yunanistan’a ilhak peşinde koşan Rumları, büyük bir hayal kırıklığına uğrattığını ve haklarının hiçe sayıldığının açık bir göstergesi olduğunu ileri sürmüştür (“Valinin Beyannamesine Hücüm Edildi,”

1947). Ayrıca Rumlar adaya muhtariyet veya hür bir idare tarzı verilmediği sürece hiçbir öneriyi kabul etmeyeceklerini de İngiliz valiye bildirmişlerdi. Meclisteki Türk üyeler ise Rumların istediği tam özerklik anlamına gelen *full self government* önerilerini reddetmişti (“Dünkü İstişare Meclisi'nin Tartışmaları Münakaşalar Kat'î Safhaya Giriyor,” 1947). Neticede Vali Winster'ın 1947-1948 yılları arasında kurmaya çalıştığı anayasal düzen süresiz olarak ertelenmiş ve İngiliz idaresinin Kıbrıs adası için düşündüğü özerk yönetim sonuçsuz kalmıştır.

Savaş sonrası dönemde adada daha demokratik bir düzen kurmak için uygulamalarına devam eden İngiliz yönetimi, Vali Winster aracılığıyla Kıbrıs Türk halkının yaşadığı problemlerin neler olduğunu belirten ve bu problemlere uygun çözüm önerilerinin de eklendiği bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Kıbrıs Türklerinin ileri gelen isimleri ile görüşen Vali Winster, İngiliz idaresinin bu isteğini belirterek en kısa sürede çalışmalara başlanmasını önermiştir. Bu doğrultuda Hâkim Zekâ Bey başkanlığında, Faiz Kaymak, Suphi Kenan, Mehmet Dana, Nazif Denizer, Avukat Fadil Niyazi Korkut, Rauf R. Denktaş ve Ahmet Pertev'in katılımıyla 11 Haziran 1948'de *Türk İşleri Komisyonu* kurulmuştur. Komisyon, 64 sayfalık bir rapor hazırlayarak Kıbrıs Türk halkının öncelikli sorunlarının müftülük, evkaf (vakıflar), maarif (eğitim konuları), Aile Kanunu ve Şer'îye Mahkemeleri olduğunu belirlemiştir (Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu [TİK Raporu], 1950, s. 1-4). Rapor 20 Ocak 1949'da Vali Winster'a sunulmasına rağmen, Winster'ın aynı yıl görevinden ayrılması ve yeni Vali Wright'ın raporun uygulanması için aceleci davranmaması gibi nedenlerle Türk toplumunun sorunlarının çözüm süreci uzamıştır.

1937 yılında Kıbrıs adasına dönen Dr. Fazıl Küçük, adaya döndüğü ilk günden itibaren halk tarafından sevilen ve sayılan bir isim olarak ön plana çıkmıştır (Tekakpınar & Doğasal, 1991, s. 14). Dr. Fazıl Küçük mesleği olan doktorluğun yanı sıra, aynı zamanda Kıbrıs Türk halkının temel sorunları ile de yakından ilgilenmiş ve bu sorunlara çözüm bulmak için büyük çaba göstermiştir. Kıbrıs'taki İngiliz ve Yunan emperyalizmine karşı mücadele edebilmenin ancak tüm müesseselere sahip ve her bakımdan kendi kendine yeterli bir Türk halkı ile mümkün olacağı görüşünde olan Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Türk toplumunun temel sorunlarını, *evkaf, Aile Kanunu, maarif, müftülük ve Şer'îye Mahkemeleri* olarak belirlemiştir (Sadrazam & Sayıl, 1998, s. 7). Dr. Fazıl Küçük bu konularda vermiş olduğu mücadele sonucunda, Kıbrıs Türklerinin çok önemli kurumlarına tekrar sahip olmalarını sağlamıştır.

“Kıbrıs Türk'ü hür ve bağımsız olarak ebediyen yaşayacaktır” ilkesini benimseyen Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Türk siyasi tarihinde mühim bir yere sahiptir (Doğasal, 2020, s. 37). Bütün hayatını Kıbrıs sorununu çözmek ve Kıbrıs Türklerinin haklarını savunmak için harcayan Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Türklerinin bir ve bütün olmasında önemli bir rol oynamıştır.

Çalışmanın temel amacı; Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili politikaların belirleyicisi olan İngiliz Hükümetinin 1923-1960 arasındaki dönemde, Kıbrıs Türklerinin en önemli kurumları üzerindeki etkisi, müdahalesi ve dönemin önde gelen isimlerinden Dr. Fazıl Küçük'ün bu problemlerin çözümü üzerindeki mücadelesini ortaya koymaktır.

1. Kıbrıs Türk Toplumunun Başlıca Sorunları ve Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu

Türk İşleri Komisyonunun Başkanı Mehmet Zekâ Bey 11 Haziran 1948'de Kıbrıs Türk toplumunun ileri gelenlerinden 6 kişiyi komisyon üyesi olarak seçmiş ve Kıbrıs Türklerinin başlıca sorunlarının neler olduğunu belirlemiştir. 7 aylık bir çalışmanın sonunda Türk İşleri Komisyonu 64 sayfalık bir rapor hazırlamıştır. Raporda Kıbrıs Türklerinin temel sorunları *müftülük, evkaf, maarif, Aile Kanunu ve Şer'îye Mahkemeleri* olarak belirlenmiştir (TİK Raporu, 1950, s. 1).

Komisyon raporu öncelikle her konu ile ilgili geniş bir tarihçeye yer vermiş ve ardından belirlenen tarihe kadar önemli olayları aktarmıştır. İlk olarak Aile Kanunu'na değinilen raporda; şer'î hukukun artık zamanın gerisinde kaldığı, değişen zaman ve hayat şartlarına göre yeniden

düzenlenmesi gerektiği, Türkiye'de şer'i hukukun 1926 yılında değiştirilip, çağdaş bir medeni kanunun kabul edildiği vurgulanmıştır. Raporun tasarlanan "Aile Kanunu" kısmında; evlenme yaşının erkeklerde 18, kızlarda 16 yaşını doldurmuş olması; evlenecek çiftlerin vekil aracılığıyla değil, bizzat kendilerinin evlendirme dairesine gidip başvuru yapmaları; çok evliliğin yasaklanması; ayrılma ve boşanma şartlarının yeniden düzenlenmesi gibi hususlar yer almaktaydı (TİK Raporu, 1950, s. 8-11). Komisyonun önerdiği Aile Kanunu, şer'i düzenin çağdışı uygulamalarına son vermek ve Kıbrıs Türk halkını çağdaş ve uygar dünyanın bir parçası yapmak amacını taşımaktaydı. Ayrıca Aile Kanunu Atatürk'ün bu yöndeki devrimlerinden ve Türkiye'deki uygulamalardan da esinlenerek hazırlanmıştır.

Komisyon raporunun ikinci kısmında Şer'îye Mahkemeleri'ne değinilmiş ve geniş bir tarihçeye yer verilmiştir. Raporda Şer'îye Mahkemeleri'nin mevcut rejim altında faaliyet göstermelerinin sakıncaları üzerinde durulmuş ve sivil yargı sisteminin bir parçası yapılması gerektiği ifade edilmiştir (TİK Raporu, 1950, s. 14-15). Raporun öneriler kısmında ise Şer'îye Mahkemeleri'nin; "Türk Aile Mahkemeleri" adı ile yeniden düzenlenmesi gerektiği; ailevi meselelerle ilgili davalara Müslüman yargıçların bakması, yargıçların maaşlarının sömürge bütçesinden ödenmesi ve atamalarının da vali tarafından yapılması gibi konular mevcuttur (TİK Raporu, 1950, s. 16-18).

Komisyon raporunun üçüncü kısmında ise Kıbrıs Türklerinin en önemli sorunlarından biri olan "müftülük" meselesine değinilmiştir. Nitekim Kıbrıs Müftülüğü, Osmanlı Devleti'nin adayı fethiyle birlikte teşkil ettiği en eski kurumlardan biriydi (Ateşin, 1996, s. 253). 1878 yılında İngiltere adaya hâkim olduktan sonra, müftülük makamını tanımış ve 1890 yılında kendi seçtiği Hacı Ali Rıfki Efendi'yi müftü olarak tayin etmişti. Hacı Ali Rıfki Efendi 1923 yılına kadar Kıbrıs Müftüsü olarak görevine devam etmiştir (Nurçin, 2019, s. 37). Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra, Kıbrıs Türkleri kendi müftülerini kendileri seçmek istese de İngiliz idaresi buna karşı çıkmış ve 1927 yılında kendi belirlediği Hürremzâde Mehmet Hakkı Efendi'yi müftü olarak atamıştır ("Appointments," 1927; The Cyprus Blue Book 1927, 1928, s. 142). Nitekim bu uygulama ile Kıbrıs Türklerinin hem seçim hakkı elinden alınmış hem de Müslüman olan bir toplumun dini lideri, gayrimüslim bir devlet tarafından seçilmiştir (Konur, 1938, s. 47-48).

İngiliz yönetimi 1 Ocak 1929'da yürürlüğe koyduğu bir kanunla, müftülük makamını tamamen kaldırmış ve müftüyü de *Fetva Emni* unvanıyla Evkaf Dairesi'ne bir memur olarak atamıştır (BCA, 30.10.00/124.886.19, 22.07.1937). Daha öncesinde Başpiskopos'un önünde bulunan müftü, bu düzenlemeyle birlikte artık protokoldeki üstünlük derecesini de kaybetmiş ve normal bir memur statüsüne getirilmiştir (Gürel, 1984, s. 172). Arşiv kaynaklarında geçen bir bilgiye göre; dönemin İngiliz Hükümet Müsteşarı, Kıbrıs Türklerine kendi istedikleri müftüyü seçebileceklerini ve zaten Lozan Barış Antlaşması gereğince dini müesseselere herhangi bir müdahalede bulunmanın söz konusu olamayacağını bildirmişti (BCA, 30.10.00/124.886.19, 22.07.1937). 1 Mayıs 1931'de Lefkoşa'da Mısırlızâde Mehmet Necati Bey önderliğinde toplanan *İkinci Ulusal Lefkoşa Kongresi*'nde Kıbrıs Türkleri, müsteşarın kendilerine verdiği söze dayanarak kendi aralarında Baflı Avukat Ahmet Sait Efendi'yi müftü olarak seçmiştir ("Hükümet İlanı," 1931). Ancak İngiliz yönetimi ne toplanan bu kongreyi ne de seçilen müftüyü tanımadığı gibi, aksi bir durumu kendisine yapılan bir isyan sayacağını duyurmuştur (Birinci, 1997, s. 204).

Türk İşleri Komisyon Raporu'nda müftülük konusunda öncelikle geniş bir tarihçeye yer verilmiş ve müftülük makamının lağvedilişi şu şekilde değerlendirilmiştir:

Müftülük makamının lağvı, toplumun dini yaşamı üzerinde ağır bir darbe oluşturmuş ve bu din sistemimizin hemen hemen parçalanmasına neden olmuştur. Camiler ardı ardına kapanmış, birçok cami imamsız bırakılmış ve birçoğu da harap duruma gelmiştir. Müftülük makamının lağvı ile meydana gelen boşluk, dini meselelerle İslam toplumunu liderden

mahrum bırakmış ve yine adadaki dini kurumlarımızı denetimsiz bırakmakla korkunç zararlara uğratılmasına neden olmuştur (TİK Raporu, 1950, s. 23-27).

Raporda müftülük ile ilgili öneriler kısmında; Kıbrıs'ta Türk halkının dinî lideri statüsünde bir müftünün seçilmesi; müftünün sağlıklı olduğu sürece görevinde kalması; hiçbir siyasi görevde bulunmaması; emeklilik hakkı olmaması gibi koşullar yer almıştır. Ayrıca, “müftü seçim tarihinden itibaren en az 5 yıl geçmiş olması koşuluyla, müftünün hareket ve tavır toplum içinde soğukluk ve nifak yaratacak mahiyette olursa, seçimle iş başına gelen Türk Kaza Temsilcilerinin dörtte üçünün çoğunluğu ile hizmetine son verilecektir” ibaresi de rapora eklenmiştir (TİK Raporu, 1950, s. 26-27).

Komisyon raporunun dördüncü bölümünde ise evkaf meselesine değinilmiştir. İngiliz idaresi 1878 yılı itibariyle Kıbrıs Türklerinin evkaf idaresini yeniden düzenlemiştir. Nitekim bu düzenlemede Kıbrıs Türkleri arasından seçilen bir kişi ile İngiliz idaresinin seçeceği bir kişi, Kıbrıs Türk halkının her türlü emvalini (taşınan veya taşınmayan bütün mallar) yönetecekti (Torun, 1956, s. 122). Böylece Müslüman halka ait olan vakıflar müdahaleye açık hale getirilmiş ve vakıfların idaresinde ilk kez bir gayrimüslime yer verilmiştir. Dikkat çeken husus ise Müslümanların vakıfları İngiliz müdahalesine uğrarken, Rumların vakıf sisteminde herhangi bir müdahale yapılmamasıydı. Kıbrıs Rum toplumu bütün sosyal, ekonomik ve hatta siyasi gelişimlerini vakıflar aracılığıyla artırarak devam ettirebilmiştir (Yücel, 1957, s. 28).

İngiliz yönetimi 1915 yılında “Emval-i Dinîyeyi İslamiye” kanunu ile evkafı bir kamu kuruluşu, üyelerini de İngiliz emri altında çalışan memurlar haline getirmişti. Bu durum 1923 Lozan Barış Antlaşması'na kadar devam etmiş ve konferans sırasında Lord Curzon Türkiye'ye, evkaf idaresinin Kıbrıs Türklerine bırakılacağına dair söz vermişti. Ancak bu söz tutulmadığı gibi, İngiliz idaresi 1928 yılında “Emval-i Dinîyeyi İslamiye İdaresi” adı altında yeni bir düzenleme yaparak, vakıflar üzerinde Kıbrıs Türklerinin etkisini tamamen kaldırmıştır (“Establishment and Status of Evcaf Department,” 1928). Bununla birlikte, “Evkaf Dairesi” adı ile yeni bir daire kurulmuş ve bu daire hükümet dairesi sayılmıştır. Kıbrıs valisi Türk vakıflarının idaresinde tek söz sahibi olmuş ve vakıfların bütün mali kaynaklarına el konulmuştur (“Bu Ölçüye Ne Dersiniz,” 1931). Böylece vakıflar hayır amaçlı kurulan bir kurum olmaktan çıkarak, hükümete gelir getiren bir kurum haline getirilmiştir (Raşit, 1931, s. 1-2).

1931 Rum isyanından sonra başlayan sıkıyönetim döneminde, Kıbrıs Türkleri evkaf konusu da dâhil olmak üzere hiçbir isteklerini gerçekleştirilememiş ve evkaf kurumu Kıbrıs Türk halkının ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Ancak Kıbrıs Türklerinin ileri gelen isimleri vermiş oldukları mücadeleden vazgeçmemişler ve kendilerine destek bulmak için Türk Hükümetinden yardım talebinde bulunmuşlardı. Türkiye'ye gönderilen 1936 tarihli bir raporda ise evkaf hakkında şu ifadeler yer verilmekteydi:

Türk cemaatine mali sahada kuvvetli bir destek olabilecek evkaf, Lozan Ahidnamesi ahkâmı hilafına ve Kıbrıs Evkaf Murahhası Münir'in delaletiyle, İngiltere Kralı namına tescil ettirilmiştir. Hâlbuki Rum evkafı serbesttir ve cemaate aittir. Rum evkafını halk tarafından müntahap heyetler idare ettiği halde, Türk evkafını hükümet tarafından tayin olunan bir İngiliz ve bir Türk memur idare eder (BCA, 30.10.00/124.886.14, 04.11.1936).

Komisyon raporunda evkaf ile ilgili tavsiyeler kısmında, evkafı gereksiz masraflardan kurtarmak için mevcut yönetim sisteminin yeniden düzenlenmesi ve daha ekonomik olacak bir kadroyla idaresi öngörülmüştür. Ayrıca evkaf yönetiminin Türk toplumuna devredilmesi, evkaf yasalarının günün koşullarına göre değiştirilmesi talep edilmiştir (TİK Raporu, 1950, s. 30).

Komisyon raporunun beşinci bölümünde ise maarif meselesi ele alınmıştır. Bu bölümün başında şöyle denilmekteydi: “Maarif meselelerinde, Rum toplumuna verildiğinden daha fazla kontrol hakkı istemiyoruz. Diğer yönden, bu kontrolümüzün daha az olmasına da neden görmüyoruz” (TİK Raporu, 1950, s. 30). İngiliz idaresinin eğitim konularında iki toplum arasında

ayrım yaptığı, Rum toplumuna eğitim alanında daha geniş yetki ve hak tanıdığı vurgulanmıştı. Bu giriş yapıldıktan sonra, bütün konularda olduğu gibi eğitim konusunda da kısa bir tarihçeye yer verilmiştir.

1905 yılına kadar İslam Tali Okulları (orta dereceli okullar) Türk halkının seçtiği komisyonlar tarafından yönetilmekteydi. 1905 itibariyle bu sistem değiştirilerek, okullarla ilgili konularda yetkili “okul yönetim kurulları” oluşturulmuştu. 1920’de ise “Tali Tedrisat Kanunu” ile yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve yönetim kurulu; Kıbrıs Baş Kadısı, Müftü, Evkaf Murahhasları, Kavanin Meclisinden seçilmiş Türk üyeler ile bunların seçtiği 3 kişi ve Yüksek Komiser’in atadığı 1 kişiden oluşmuştur. 1927’de Baş Kadı yönetim kurulundan çıkarılmış, 1935 yılında da kurul üyeleri 9 kişiden 3 kişiye indirilmiştir (TİK Raporu, 1950, s. 37-38).

İngiliz idaresi 1929 Maarif Kanunu ile Türk Maarif Encümeninin teşkilat yapısında da değişikliğe gitmiş ve Kavanin Meclis üyelerinin, Türk Maarif Encümenine üye olabilme haklarını kaldırmıştır (“Yeni Maarif Layihası,” 1929; “Maarif Layihası Neşredildi,” 1929; “Yeni Maarif Kanunu ve Muallimlerimiz,” 1930). Ayrıca Türk Maarif Encümeninin eğitim konusunda sadece öneri verme yetkisi de bu kanun ile birlikte son bulmuştur (Çomunoğlu, 2002, s. 109-113). İngiliz yönetimi özellikle ilkökul öğretmenlerinin, hükümet karşıtı siyasi çevrelerce kötü yönde kullanıldığını ve bu öğretmenlerin de çocukları İngiliz Hükümetine karşıt bir politika ile doldurduklarını düşünmekteydi. Bu sebeple de 1929 Maarif Kanunu ile adadaki bütün ilkökullar denetim altına alınmaya çalışılmıştır (Irkad, 1997, s. 50).

İslam Tali Okulları, ortaokullardan ayrı olarak kurulan okullardı. Bu okullar Lise ve Viktorya Kız Okulu olmak üzere 2 okuldan oluşmaktaydı. Lise, “İdadi Mektebi” adı altında 1897 yılında İngiliz işgali zamanında kurulmuştu. Viktorya Kız Okulu ise kısmen Kraliçe Viktorya’nın jübilesini kutlamak amacıyla yapılan imparatorluk ihsanı ile meydana gelmişti. İdadi Mektebi 4 senelik bir ortaokul olup, o dönemde Kıbrıs’taki tek Türk ortaokuluydu. Rüştüye Mektebini bitirenler, İdadi Mektebine devam ederdi. İdadi Mektebi’nin adı 1921 yılı itibariyle bazı değişikliklere uğramıştır. 1922-1924 eğitim-öğretim döneminde bu okula, “Sultani Mektebi” denilmiş, 1924’ten sonra Sultan ismi kaldırılarak, sadece “Lise” denilmeye başlanmıştı. 1935-1936 yılına kadar gerek resmi, gerekse gayri resmi her alanda “Kıbrıs Türk Lisesi” olarak bilinen bu okul, 1936-1937 eğitim-öğretim döneminde tekrar değişikliğe uğrayarak “İslam Lisesi” adını almıştır (TİK Raporu, 1950, s. 38-39).

1929-1933 yıllarında çıkarılan Maarif Kanunları ile İngiliz idaresi, eğitim üzerindeki kontrolü tamamen ele geçirmiştir. 1932 yılında İngiliz Hükümeti ekonomik krizi bahane göstererek ada genelindeki 296 Türk ilkökulunun birçoğunu kapatmış ve 370 Türk öğretmenin de işine son vermiştir (Alasya, 1969, s. 14). Özellikle köylerde Türk nüfusunun az olduğu yerlerde okulların kapatılması, buradaki öğrencilerin daha uzak mevkilerdeki okullara gidememesine ve eğitim hayatından mahrum kalmasına sebep olmuştur (BCA, 30.10.0.0/124.886.18, 14.05.1937). Ayrıca Maarif Kanunu ile okul müfredatının İngiliz yönetimi tarafından belirlenmeye başlaması, Kıbrıs Türklerinin müfredat konusunda artık Türkiye’yi takip edememesine sebep olmuştur (BCA, 30.10.0.0/124.886.19, 22.08.1937).

1935 yılında Rüştüye Mektepleri kapatılınca, lisenin eğitim süresi 6 yıla çıkarılmış ve ilk 3 sene ortaokul, diğer 3 sene de lise olarak eğitim vermeye başlamıştır (Weir, 1952, s. 67). 1937-1938 döneminde, lisenin son 3 sınıfı lise ve kolej bölümü olarak ikiye ayrılmıştır. 1944 yılına kadar da Kıbrıs Türklerine ait olan başka ortaokul açılmamıştır (TİK Raporu, 1950, s. 38-39).

İngiliz idaresi 1931 Rum isyanı sonrasında başlattığı bir takım uygulamalarla eğitimde tam anlamıyla merkezîyetçi bir konuma ulaşabilmiştir (Persianis, 2010, s. 56). 1933 yılında çıkarılan yeni bir Maarif Kanunu ile İngiliz idaresi, hem Rumların hem de Türklerin eğitim üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda okul müfredatlarının belirlenmesi, okutulacak olan kitaplar, öğretmenlerin ataması gibi her türlü eğitim-öğretim işlemi doğrudan İngiliz yönetimi tarafından yapılmaya başlamıştır (BCA, 30.10.00/124.886.18, 14.05.1937). Ayrıca 1935 yılından

itibaren okullarda karma eğitime geçilmiştir (Behçet, 1969, s. 172). İngiliz idaresi 1935 yılından sonra, Kıbrıs Türk öğrencileri için Türkiye'den kitap ve öğretmen gönderilmesini yasaklamıştır. Türk tarihinin okullarda okutulmasını yasaklayan İngiliz yönetimi, Atatürk portresi, Türk bayrağı ve Türkiye haritası gibi bütün milli objeleri de okullardan toplatmıştır. Ayrıca okullarda öğrencilere Türk tarihi yerine, İngiliz Kraliyet tarihi okutulmaya başlanmıştır (Feridun, 2001, s. 75).

Bazı Kıbrıslı Türk öğretmenler, bütün baskı ve yasaklara rağmen Anadolu ile gönül bağıını ifade eden "Anadolu Yavrusu" adı altında bir sosyal bilgiler kitabını gizlice bastırmışlardı. Aynı dönem içerisinde Kıbrıs Türklerinden bir kişi de İstanbul'a giderek, fazla miktarda kitap alıp gizlice adaya getirmiş ve Türk öğretmenlerine dağıtmıştır (Akar, 1981, s. 340). Kıbrıs Türklerinin önemli liderlerinden Rauf R. Denktaş yaşanan bu dönem için şöyle demiştir: "Türk öğretmenlerinin içinde yaşamış oldukları şartlar korkunçtu. Birçokları ahır gibi evlerde yaşamak zorundaydı. Bütün okullarda Türk tarihini hatırlatacak tek bir resim bile yoktu. Atatürk'ün fotoğrafını asmak, Türk bayrağı bulundurmamak ağır ceza içeren suçlardan sayılırdı" (Denktaş, 1997, s. 80).

Kıbrıs Türk Konsolosları adada eğitim ile ilgili meydana gelen gelişmeleri zaman zaman Türk Hükümetine rapor etmişlerdi. 1937 yılında Türk Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir konsolosluk raporunda; İngiliz idaresinin Kıbrıs Türk halkının milliyetlerini ve millî kültürlerini yaşatmalarına engel olmaya çalıştığı, Türklerin Türk olarak değil İslam cemiyeti olarak görüldüğü, özellikle de son yaşanan olaylarda *İslamcılık* tabirinin, Türklerin milli hislerini öldürmek için bir araç olarak kullanıldığı ve bunun bir örneği olarak "Türk Lisesi'nin" adının "İslam Lisesi'ne" çevrildiği, Türkçe gazetelere sansür konularak bütün Türk kelimelerinin yerine, İslam kelimelerinin tahvil edildiği ve bütün bunların da İngilizlerin İslam siyasetinin bir sonucu olduğu belirtilmiştir (BCA, 30.10.00/124.887.3, 14.09.1938).

Raporun devamında ise özellikle eğitim alanında Kıbrıs Türklerinin, Türklük bilincinin yok edilmeye çalışıldığı, lisenin başına öğretmenlik mesleği ile ilgisi olmayan bir kişinin müdür olarak getirildiği, milliyetçi olan öğretmenlerin işten çıkarıldığı, liseye dâhil edilerek açılan kolej sınıfıyla İngiliz dil ve kültürünün Türk öğrencilere benimsetilmeye çalışıldığı, Türkiye'de üniversite eğitimlerini tamamlayan Kıbrıs Türk gençlerinin, Kıbrıs adasında görev alabilmeleri için ek olarak İngiltere'deki üniversitelerden birini de bitirmelerinin şart koşulduğu, bu durumun da Türkiye'de eğitimini tamamlayan gençlerin adaya döndüklerinde çalışma hayatlarının önünün kapatılmasına sebep olduğu vurgulanmıştır (BCA, 30.10.00/124.887.3, 14.09.1938).

Komisyon Raporunun maarif ile ilgili öneriler kısmında; Lise'nin ıslah edilmesi ve Viktorya okulunun kız lisesi olarak devam etmesi, her iki okulun da denetim ve yönetimini Türk toplumu temsil eden bir heyetin yapması, orta dereceli okullara giriş sınavının kaldırılması, "İslam Lisesi" olarak değiştirilen Lise'nin adının tekrar "Türk Lisesi" olması, nüfusun fazla olduğu yerlerde ortaokulların açılması, eğitim-öğretim müfredatının bütün adada aynı olması, Maarif Encümenlerinin Türk halkı tarafından seçilmesi tavsiye edilmiştir (TİK Raporu, 1950, s. 39-43).

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu, 20 Ocak 1949 tarihinde, İngiliz Vali Winster'a sunulmuştur. Ancak Vali Winster'ın istifa etmiş olması ve başa gelen yeni Vali Andrew Wright'ın (1949-1954) raporun uygulanması için aceleci davranmaması, Kıbrıs Türk toplumunun çok önemli sorunlarının çözümünü geciktirmiştir. İngiliz Vali Andrew Wright rapor için şu yorumda bulunmuştur: "1949 senesi yazında, Türk İşleri Komisyonu raporunu hükümete sundu. Rapor, bazı karışık ve şümul sahası geniş teklifleri ihtiva ediyor. Bunlar dikkatlice mütalâa edilmiş ve erken tatbiki kabil olan bazı kati tavsiyeler tasvip olunmuştur" ("Vali Tarafından İcraat Meclisi'nde İrat Edilen Nutkun Özetini Veriyoruz," 1950).

2. Dr. Fazıl Küçük'ün Kıbrıs Adası'na Dönüşü

Kıbrıs Türkünün hürriyet mücadelesinde çok önemli bir yeri bulunan Dr. Mustafa Fazıl Küçük, 14 Mart 1906 tarihinde Lefkoşa'nın Ortaköy kazasında yer alan Demirhan köyünde dünyaya

gelmiştir (Küçük & Çalışma Arkadaşları, 2002, s. VII). Doğduğunda kendisine Mustafa ismi verilen Dr. Fazıl Küçük'e, lise öğretmenini tarafından "Fadı" ismi verilmiş ve bu isim daha sonra Türkiye'deki telaffuza uygun olarak "Fazıl" ismine dönüşmüştür (Küçük, 2009, s. 20). Dr. Fazıl Küçük ilkököl eğitimini Lefkoşa'da Hafız Lisani Efendi'nin müdürü bulunduğu Tarakçı Mektebi'nde almıştır (Tekakpınar & Doğasal, 1991, s. 13). Dr. Fazıl Küçük, Hafız Lisani Efendi hakkında şöyle demektedir: "Bu hoca milliyetperver ve çocuk haleti ruhiyesini çok iyi bilen bir insandı. Çocuklar kendisini bir babadan daha çok seviyordu. Her sabah sınıflara girmezden evvel çocukları salona toplar ve kendilerine milli hisleri tahrik edecek, onları büyütecek ve yaşatacak konuşmalar yapardı" (Sadrazam, 1996, s. 5).

Millî duygularını ilk kez bu dönemde kazanmaya başlayan Dr. Fazıl Küçük, 1919'da daha sonra adı "Haydarpaşa Ticaret Lisesi" olacak olan binada, ortaokul eğitimini almaya başlamıştır (Sayıl, 2010, s. 23). Dr. Fazıl Küçük'ün ortaokul yıllarında tanıdığı ve onu etkileyen önemli isimlerden biri de Hoca Salih Efendi idi. Dr. Fazıl Küçük anılarında Hoca Salih Efendi'nin asıl görevinin Arapça ve Farsça dersler öğretmek olduğunu, ancak derslere başlamadan önce çocuklarda milli bilinci uyandıracak hikâyeler anlattığını belirtmiştir (Sayıl, 2010, s. 27). Böylece Dr. Fazıl Küçük'ün millî duygularının gelişimi gerek ilkököl, gerekse ortaokul yıllarında milliyetçi hocaların katkısı ile artarak devam etmiştir.

Dr. Fazıl Küçük ortaokuldan sonra ilk olarak Lefkoşa'da bugünkü lise derecesinde olan İdadiyede eğitim almaya başlamıştır. Dr. Fazıl Küçük anılarında Türkiye'den gelen okul müdürü Mücteba Öktem'in din ve milliyetine bağlı bir kişilik olduğunu, aynı zamanda Celal Adalı ve Eczacı Remzi Bey adında iki değerli öğretmenin de çocuklarda milli hisleri açığa çıkaran kişiler olduğundan bahsetmektedir (Sayıl, 2010, s. 41). Dr. Fazıl Küçük, ardından lise eğitimini tamamlamak için İstanbul'a gitmiş ve 15 Ağustos 1926 tarihinde İstanbul Özel İstiklal Lisesi'nden mezun olmuştur (Tamçelik, 2002, s. 519). Dr. Fazıl Küçük, lise eğitiminden sonra sınavsız olarak İstanbul Dar-ül Fünun Tıp Fakültesine girmiş ve burada 2 sene eğitim almıştır (Küçük, 2000, s. VI). Ardından Avrupa'ya giden Dr. Fazıl Küçük, 1937 yılında Lozan Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olmuştur.

1937 yılında Dâhiliye Uzmanı olarak Kıbrıs adasına dönen Dr. Fazıl Küçük, klinik açmak için İngiliz Hükümetine başvuruda bulunmuştur. Bu konu ile ilgili olarak Dr. Fazıl Küçük, dönemin İngiliz Komiseri Montegü ile yaptığı bir görüşmeyi şöyle aktarmıştır:

Montegü: 'Size birkaç kelime söyleyeceğim. Artık hayatını kazanma devrine giriyorsun. Sana bir nasihatte bulunacağım. Sen şu siyaset işini bir kenara bırakır da hastalarını tedavi edecek olursan hem hükümeti rahatsız etmemiş olursun hem de boş işlerle mesleğini unutmamış olursun.' demişti. Hiç unutmayacağım. Ne istediğini anladığım için şu kısa cevabı verdim: 'Ben görevimi yapacağım, siz de üzerinize düşen ne ise onu yapacaksınız.' Bu birkaç kelime İngiliz Komiserini çileden çıkarmıştı. 'Bana bak!' dedi, 'Ben aynı zamanda Fransa Üniversitesi'nden diploma alan biriyim. Bundan başka Alman lisanına da vakıfım. Sizin gibi çocukluğumun eline geçirdiği diplomanın benim için bir kıymet taşıdığı yok. Öyle görünüyor ki kendine çok fazla güveni olan birisin. Mademki çarpışmaya karar vermiş bulunuyorsun, demektir ki sık sık karşı karşıya geleceğiz. Yalnız düşün ki günün birinde kendini Bafta daimi bir misafir olarak bulabilirsin (Sadrazam, 1996, s. 6-7).

Dr. Fazıl Küçük bir yandan toplum sorunları ile ilgileniyor, diğer yandan da doktorluk görevini toplum yararına başarılı bir şekilde sürdürüyordu. Kıbrıs Türk halkının o günlerde ekonomik durumunun iyi olmadığını bilen Dr. Fazıl Küçük, halka hizmet olsun diye cuma günleri Lefkoşa'nın Girne Caddesi'nde bulunan ve günümüzde *Dr. Fazıl Küçük Müzesi* olarak kullanılan kliniğinde ücretsiz muayene başlatmış ve bu hizmetini 1960 yılına kadar kesintisiz bir şekilde devam ettirmiştir (Tekakpınar & Doğasal, 1991, s. 15).

Dr. Fazıl Küçük 1931'den itibaren Kıbrıs Türk toplumunu birleştirmeye çağıran ve toplum sorunlarıyla ilgili görüşlerini belirten birçok yazı kaleme almıştır. İlk siyasi makalesini Türk maarifinin İngilizler tarafından yönetilmesine tepki olarak, *Küçükkoğlu M. Fazıl* imzası ile 9 Nisan 1931'de, Mehmet Remzi Bey'in sahibi olduğu *Söz* gazetesinde "Dr. Eyüp Bey'e Açık Mektup" başlığıyla yayımlamıştır (Maden, 2014, s. 3).

Dr. Fazıl Küçük toplum mücadelesinde halkı aydınlatmak ve olan bitenden haberdar etmek için gazetenin etkili bir araç olduğuna inanmaktaydı. 14 Mart 1942 tarihinde *Halkın Sesi* gazetesini çıkarmaya başlayan Dr. Fazıl Küçük, gazetenin çıkış amacını; "Türk toplumunun haklarını korumak, toplum dertlerini dile getirmek, bağımsız olmak, sömürge idaresi ve Rum emelleri ile mücadele etmek, Anavatan sevgisini ve ona bağlılığı idame ettirmek ve sanat hareketlerini destekleyip teşvik etmek" olarak belirlemiştir ("Sayın Halkımızın Yüksek Huzurunda," 1942).

Halkın Sesi gazetesi kısa bir süre içerisinde büyük bir ilgi görmüş ve Kıbrıs Türkünün sesi olmuştur. Dr. Fazıl Küçük dönemin önde gelen aydınlarına da gazetesinde yer vermiş ve bu aydınlar İngiliz idaresinin engeline uğramamak için takma isimler kullanarak, toplum sorunlarını dile getiren yazılar kaleme almışlardır. Hiçbir takma isim kullanmayan ve İngiliz yönetimine karşı sert eleştirilerde bulunan Dr. Fazıl Küçük, halkı ve gazetesiyile bütünleşerek Kıbrıs Türklerine mücadele gücünü aşılamaya çalışmıştır ("Sayın Halkımızın Yüksek Huzurunda," 1942). Dr. Fazıl Küçük gazetenin adına neden "Halkın Sesi" dediğini de şöyle açıklamıştır:

Neden bu ismi bulmuştum. Bir köy çocuğu idim. Lefkoşa'dan 2 mil uzaktaki Ortaköy'de doğmuştum. O yıllarda en fakir köylerden biriydi. Toprağı verimsizdi. Ancak kış ayları yağmurlu geçerse çiftçi karnını arpa unundan yapılmış kuru ekmelele doyrurabilirdi. Yol asfalt olmayıp, arabaların geçebileceği genişlikte toprak, üzeri ince çakıl taşlarıyla gelişigüzel örtülmüş bir yoldu. Bu köyün havasını teneffüs etmiş, suyunu içmiş olduğumdan köyden ayrılıp Lefkoşa'ya yerleştikten sonra da yine bir ayağım köydeydi. Çiftçilikle uğraşan babama yardımcı oluyordum. Köye sık sık uğrar, kahvesine oturur, konuşanları dinler, birbirlerine yaptıkları şikâyetleri ağızlarından duyardım. (...) İlkokul sıralarındayken duyduğum ve beynime çakılan, 'Halkın sesini işiten, duyan yok!' sözleri, beni çıkaracağım gazetenin isminin Halkın Sesi olmasına teşvik etmişti (Güvenir, 2016, s. 40-41).

3. Dr. Fazıl Küçük'ün Toplumsal Sorunlarla Mücadelesi

Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs adasına dönüş yaptığı ilk günden itibaren mesleği olan doktorluğun yanı sıra aynı zamanda Kıbrıs Türk toplumunun temel sorunları ile de yakından ilgilenmiş ve çözüm bulmak için büyük çaba göstermiştir (Sadrazam & Sayıl, 1998, s. 7).

Kıbrıs Türk halkının bağımsızlığının devamı için eğitimin çok önemli olduğunu düşünen Dr. Fazıl Küçük, eğitimin önemini her fırsatta ifade ederek bu konuda yoğun bir çalışma yürütmüştür. Dr. Fazıl Küçük 27 Eylül 1933 tarihinde *Masum Millet* gazetesinde yayımladığı "Liselerimizin Yeni Nizamnamesi" adlı makalesinde, İngiliz yönetimi kontrolünde yapılan lise giriş sınavlarının tarafsız ve adil bir yöntemle uygulanmadığını, öğretmenlerin öğrencilere karşı ilgisizliğini ve ders saatlerinin uzunluğunu eleştirmiştir (Tekakpınar & Doğasal, 1991, s. 16-19).

Dr. Fazıl Küçük Halkın Sesi gazetesini çıkarmaya başladıktan sonra, bütün sorunlar gibi maarif sorununun üzerinde de önemle durmuş ve bu konuyu gazetede sık sık gündeme getirmiştir. Nitekim 1942-43 yıllarında Türk halkının maarif ile ilgili en önemli sorunu, lisenin Lefkoşa'dan kaldırılarak Lapta'ya taşınmasıydı. Maddi durumları elverişli olmayan lise çağındaki Türk gençleri, mevki olarak uzakta bulunan Lapta'ya gidememiş ve böylece eğitim imkânlarından mahrum kalmıştı. Millî bir dava haline gelen bu soruna Dr. Fazıl Küçük, gazetesinde sık sık yer vermiş ve öğrencilerin yaşadığı zorlukları duyurmaya çalışmıştır (Küçük, 2000, s. 43-44). Dr. Fazıl Küçük lisenin tekrar Lefkoşa'ya taşınması için bir yıla yakın bir süre mücadele vermiş ve sonunda başarıya ulaşarak, 1943 yılının Ekim ayında Halkın Sesi gazetesinde "İslam Lisesi Teşrinievvelin (Ekim'in)

6'ncı Çarşamba günü Lefkoşa'daki binalarında açılacaktır" müjdesiyle, lisenin tekrar Lefkoşa'ya taşınacağı haberini halka duyurmuştur (Sadrazam, 1996, s. 130).

Dr. Fazıl Küçük'ün eğitim alanında üzerinde durduğu bir diğer problem de 1937 yılından itibaren Türk okullarına atanan müdürlerin İngiliz olmasıydı. 1937 yılında liseye müdür olarak atanan Mr. Harold Wood'un ilk icraatı "Türk Lisesi" olan okulun adını, "İslam Lisesi" olarak değiştirmek olmuştur. İngiliz müdürün Türklere karşı düşmanca tutum ve davranışları ve okul içerisindeki uygulamaları Türk toplumunun tepkisine sebep olmuştur. İngiliz müdürler döneminde lisenin her bakımdan bozulduğunu ifade eden Dr. Fazıl Küçük, lisenin tekrar düzeltilmesi için Türk müdürlerin başa gelmesi gerektiğini savunmaktaydı (Sadrazam, 1996, s. 115-117). Dr. Fazıl Küçük, "Liselerimizin Türk Müdürler Tarafından İdaresini İsteriz" başlığını taşıyan bir yazısında konu hakkında şöyle demiştir:

Lozan Anlaşmasıyla 65 bin Türk'ün bütün varlığı Büyük Britanya'nın idaresine devri teslim edilirken, anlaşmayı imza edenler teslim edilen azınlığın, milliyet, lisan, din ve adetlerine hürmet edileceğinden emin idiler. Demokrat devletlere has olan bu idare çok yazık ki zamanla değişmeye başladı. Her geçen gün, kendini hissettiren bir baskıyla bizi sıkıştırıyor ve alışkanlık peyda ettiğimiz hürriyet çerçevesi daralıyordu. Bildiğiniz gibi ilk darbe milliyetimize indirildi. Asırlarca "Türk Cemaati" diye adlandırılan bizler ansızın Müslüman olduk. Bize bu gülünç ve manasız ismi takanların maksat ve gayelerinin ne olduğunu hala anlayamadık. Acaba Müslüman bir unsura dönüştürülen Kıbrıs Türkü Anavatan'dan bu vesileyle uzaklaştırılmak mı isteniyordu? Bu isim değiştirme sıralarında Türk Lisesi de unutulmamış, tuğlalarla yazılı olan Türk Lisesi yazısı, kazma ve küreklerle yıkılarak yerine İslam Lisesi çizilmişti. Bütün bunlar yapılırken Okul Komisyonu da faaliyet gösteriyor ve lisemizi Türk müdürlerinin idare etmesine imkân olmadığını ileri sürüyordu. (...) Niçin azınlık haklarımıza hürmet edilmiyor. Tekrar ediyorum; 65 bin Türk'ün istediği Türk liselerinin idaresinin Türk müdürlere bırakılmasıdır (Sadrazam, 1996, s. 115-117).

1949-1950 yılı eğitim-öğretim döneminde İngiliz müdürün emekliye ayrılması ve Türkiye'den Yavuz Gonnolu isimli bir Türk müdürün liseye tayin edilmesiyle, 13 yıllık uygulamaya son verilmiştir ("Lise Müdürü Geldi," 1950). Ayrıca "İslam Lisesi" olarak değiştirilen lisenin adı, tekrar "Türk Lisesi" olarak değiştirilmiştir (Sayıl, 2014, s. 15). Dr. Fazıl Küçük Türk müdürün atanmasından dolayı büyük bir sevinç duyduğunu, eğitim alanında Türkiye'de ün yapmış Yavuz Gonnolu'dan çok iyi işler beklediğini, kendisine memleket aydınları ve bütün Kıbrıs Türk halkı olarak her zaman destek olacaklarını ifade etmiştir.

1956 yılında Dr. Fazıl Küçük ve diğer aydınlar tarafından tepkiyle karşılanan bir diğer uygulama da Kıbrıs Türk eğitiminde önemli bir yeri olan Orta Dereceli Okullar Müfettişi Dr. Hüsnü Feridun'un görevinden alınarak, yerine Rum müfettişin atanması olayıdır ("Esef Verici Karar," 1956). Bu durum karşısında büyük bir tepki alan İngiliz idaresi, 12 Kasım 1956 tarihinde yaptığı bir açıklama ile Türk ve Rum maarifinin tamamen ayrıldığını, her iki cemaatin de kendi müfettişlerini kendilerinin seçebileceklerini bildirmiştir ("En Nihayet Kendi Maarifimizi Kendimiz İdare Edeceğiz," 1956).

Dr. Fazıl Küçük'ün eğitim alanında verdiği mücadele neticesinde, 1954-1956 eğitim-öğretim döneminde kitapsız tedrisat usulü kaldırılmış ve ilk okuma, tarih, coğrafya, dilbilgisi, matematik, tabiat ve yurttaşlık kitapları Türkiye'den getirilmeye başlanmıştır. İngiliz okuluna Türkiye'den Türkçe öğretmeni, Öğretmen Koleji'ne Türkiye'den edebiyat öğretmeni getirilmiş, müfettişler arttırılmış ve eskiyen okulların yerine yenisi yapılmıştır ("Kitapsız Tedris Ne Demektir," 1951). Dr. Fazıl Küçük eğitim için verdiği yoğun mücadele sonucunda Türk okullarının yönetiminin, Kıbrıs Türklerine geçmesini sağlamıştır. Türk kültürünün İngiliz egemenliğinden kurtulup, millî bir kimliğe kavuşmasını sağlayan Dr. Fazıl Küçük, eğitim için verdiği mücadelenin kişisel bir mücadele değil, bir cemaat davası olduğunu kaleme aldığı yazılarında sık sık vurgulamıştır.

Kıbrıs Türklerinin diğer önemli bir sorunu da şer'i hukuka dayalı Şer'îye Mahkemeleri'nin 1950'li yıllarda hala kullanılıyor olmasıydı (Plümer, 1950, s. 1). Türk Medeni Kanunu'nun Kıbrıs'ta uygulanması için büyük çaba gösteren Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Türk halkının evlenme ve boşanma gibi aile meselelerinin şeriata göre değil, Türk Medeni Kanunu'na göre yapılması için çalışmalar başlatmıştır. Kadın haklarına da büyük önem veren Dr. Fazıl Küçük, sadece dini nikâhla yapılan evlilikleri onaylamamaktaydı. Nitekim kendisi de evlenmek için adada Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesini beklemiştir (Küçük, 2009, s. 22). Dr. Fazıl Küçük ve yakın çalışma arkadaşlarının verdikleri mücadele sonucunda, 31 Ocak 1951 tarihinde Aile Mahkemeleri Yasası'nın yürürlüğe girmesi sağlanmıştır (Tekakpınar & Doğasal, 1991, s. 255). Böylece Şer'îye Mahkemeleri'nin yerini, çağdaş Yeni Aile Mahkemeleri almıştır.

Kıbrıs Türklerinin en önemli sorunlarından biri de evkaf meselesiydi. 1928 yılı itibariyle Türklerin elinden alınan vakıfların idaresi, 1956 yılına kadar İngilizlerin yönetiminde kalmıştır. Dr. Fazıl Küçük evkaf idaresinin tekrar Kıbrıs Türk halkına verilmesi için 28 Kasım 1948 tarihinde büyük halk kitlelerinin katılımıyla bir miting düzenlemiştir ("Milli Miting," 1948). Bu miting, Kıbrıs Türk toplumunun kendi meselesine sahip çıktığını ve davasından asla vazgeçmeyeceğini göstermesi bakımından önemlidir. 1950'li yılların başından itibaren evkaf meselesi Kıbrıs Türk basınında da geniş yer bulmuş ve İngiliz idaresinin evkafı Türk toplumuna devretme işini geciktirdiği ileri sürülmüştür. Dr. Fazıl Küçük, 11 Şubat 1953 tarihinde *Halkın Sesi* gazetesinde kaleme aldığı bir yazısında, İngiliz yönetiminin evkafı devretmeme hususundaki direnişine bir anlam veremediğini, ayrıca toplum içindeki bazı muhalif kesimlerin; "bu toplum, bu evkafı yönetemez" şeklindeki söylemlerinin gereksiz olduğunu belirtmiş ve devamında şöyle demiştir:

Hükümet bu kimselerin iddia ettiği gibi, evkaf malları birkaç yıl içinde mahvolacaktır düşüncesinde midir? Fakat bizim bunlara vereceğimiz cevap: '75 sene evvel evkafın serveti ne idi, bu gün nedir?' diye sormak olacaktır. Bu uzun müddet zarfında ise, cemaat karıştırılmadan idare edilen bu uçsuz bucaksız arazi adeta mahv ve perişan olmak üzere değil midir? İşte karşımızda meşruta vakıflar mazbutaya çevrilerek ortadan yok edildi. İşte 12.000 dönümlük milyonlar değerinde Afendrika Çiftliği başkalarının ellerine ve hem de onluksuz hiçbir para harcamadan geçti. Bundan daha kötüsüne acaba nerede rastlanır. Bu hakikatler meydana apaçık dururken hala: 'cemaat evkafı idare edemez; evkaf cemaate devr-ü teslim edilirse birkaç sene içinde ortadan kalkacaktır' iddiasında bulunmak kadar cemaate hakaret olamaz (Küçük, 1953, s. 1).

1954 yılı itibariyle evkafın Kıbrıs Türk halkına devredilmesi için çeşitli toplantı ve mitingler düzenlenmeye başlanmıştır. Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu 8 Şubat 1954'te adanın her tarafındaki Türk kurum ve kuruluş temsilcilerinin katılımı ile evkaf üzerine bir toplantı yapılacağını duyurmuştur ("Tarihi Bir Toplantı," 1954). 28 Mart 1954'te Lefkoşa'da düzenlenen mitinge yaklaşık 20 bin Kıbrıs Türkü katılmıştır. 1955 yılından itibaren Kıbrıs Türk basını evkaf konusunu sıklıkla ele almaya başlamış ve İngiliz yönetiminin hangi hakla evkafı, Türklerin idaresine devretmediği sorgulanmıştır ("Evkafı İstiyoruz," 1955; "Kıbrıs Evkafının Türk Cemaati'ne Devri İş," 1955). Kıbrıs Milli Türk Birliği 6 Şubat 1955 tarihinde Dr. Fazıl Küçük liderliğinde, Lefkoşa Selimiye Cami'nde 10 binlerce kişinin katılımıyla ikinci büyük evkaf mitingini düzenlemiştir. Miting sırasında halk hep bir ağızdan: "Evkaf kayıtsız şartsız topluma devredilmeli; Hakkımızı isteriz, sadaka değil; Har vurup harman savurduğunuz yeter!" nidaları atmış ve levhalar taşımıştır (Gazioğlu, 1996, s. 277).

12 Mayıs 1955'te İngiliz Vali Armitage, Vilayet Konağı'nda Kıbrıs Türk toplumunun ileri gelen isimleri ile yaptığı bir toplantıda, evkafın Türk toplumuna devredileceğine dair bir ön görüşmede bulunmuştur. Bu görüşmenin ardından, İngiliz Hükümeti "Evkafın Türk Toplumuna Teslim Yasa Tasarısını" hazırlamış ve bu tasarı 22 Temmuz'da Resmî gazetede yayımlanmıştır ("A Law to Amend and Consolidate the Moslem Sacred Law Relating to Vakfs and the Law Relating to the Administration of Moslem Religious Property," 1955).

Tasarı incelendiğinde yapılan ilk ve en önemli değişikliğin Evkaf Murahhasları makamına ve evkafın bir hükümet dairesi olma durumuna son verilmesidir. Bununla birlikte ada genelindeki bütün camilerden, mezarlıklardan ve diğer İslami kurumlardan elde edilecek olan bütün gelirler ve bu kurumların yönetimi Evkaf Dairesi'ne bırakılmıştır. Evkaf Yüksek Konseyi başkanlığına 14 Nisan 1956 tarihinde yapılan seçimle, Dr. Fazıl Küçük getirilmiştir. Kıbrıs Türk halkı, Dr. Fazıl Küçük'ün azmi ve mücadelesi ile 15 Nisan 1956 tarihinde evkaf binasına Türk bayrağını çekmiştir (Küçük, 1958, s. 1). Dr. Fazıl Küçük, bu zaferi gazetesinde yazdığı bir yazıda şöyle yorumlamıştır:

80 seneye yakın bir müddetten beri yabancı ellerde olan evkafımızın idaresini elimize almış bulunuyoruz. Bu büyük zaferi kazanmak için fertçe, partice, halkça büyük gayretler sarf ettik. Yorulmadan, bıkmadan uğraştık; didindik. Halkımızın birlik ve beraberliğinden, köylümüzden, şehirlimizden, genç ve ihtiyarlarımızdan velhasıl bütün halktan gördüğümüz destekten aldığımız kuvvetle çalışmak suretiyle bu tarihî zafere kavuşmuş bulunuyoruz. Bugün hepimiz bahtiyarız, sevinç içindeyiz ve pek haklı olarak bayram yapıyoruz! Halkımızın şimdiye kadar gösterdiği birlik ve beraberlik devam ettikçe buna benzer daha birçok zafer bayramları kutlayabileceğimize mutlak nazarıyla bakabiliriz. Evkafın idaremize geçmesi cidden hiç kolay olmamıştır. Fakat zaferlerin kolay kazanılmayacağını bilen ve takdir eden halk, bedbinliğe düşmeden yoluna devam etmiş ve en nihayet 15 Nisan 1956 günü şanlı bayrağımızı dalgalandırmaya muvaffak olmuştur (Küçük, 1958, s. 1).

Kıbrıs Türk toplumunun en önemli kurumlarından biri olan müftülük kurumu, İngiliz idaresi tarafından 1929 yılı itibarıyla kaldırılmıştı. 1950'li yıllarda müftülük makamını tekrar kurmaya karar veren İngiliz Hükümeti, müftünün seçilmesi için yetkiyi Türk toplumuna değil, Kıbrıs valisine vermişti. Kıbrıs Türklerinin ileri gelen isimlerinden Necmi Sağıp Bodamyalızade, Müslüman olmayan valinin müftü atama yetkisi bulunmadığını ve bu durumun bütün dünya Müslümanlarının haklarını hiçe saymak anlamına geldiğini ifade etmiştir ("Kıbrıs Müslümanları İçin Müftü Tayinini Müslümanlar Vekili Protesto Ediyor," 1950). Mehmet Necati Özkan da konu ile ilgili *İstiklal* gazetesinde, müftülük seçiminin Kıbrıs Türk toplumunun en tabii hakkı olduğunu, hükümetin yanlış bir karar vererek müftü seçimini kendisinin yapmak istediğini ve bu yolla da müftüyü yani Türk Cemaati'ni kontrol altında tutmak niyetinde olduğunu ileri sürmüştür (Özkan, 1950, s. 1).

Vali Andrew Wright müftü için adada uygun birinin bulunmadığını, müftünün Türkiye'den gönderilmesinin daha yerinde olacağını ileri sürmüş ve müftü seçimine yardımcı olmak için de Kıbrıs İcraat Meclisi Türk üyesi M. Halit Bey'i Türkiye'ye göndermiştir. Ayrıca müftünün görev ve yetkileri de belirlenerek ilgili makamlara bildirilmiştir. Buna göre müftünün görevleri şöyle olacaktır: "Yerel imam kadrosunu düzenlemek ve denetimini yapmak, dini konularda İslam cemaatine vaaz vermek, yardım, sadaka ve zekâtların dağıtımını üstlenmek, İslam din işleri hakkında hükümete fikir vermek." Ayrıca müftü 3 yıllığına seçilecek ve maaşı da evkaf sandığından ödenecekti ("Kıbrıs Müftüsü," 1950; "Müftülük Seçimle Olmayacaktır," 1950).

Türkiye'de müftü seçimi için başlatılan çalışmaların ardından, Muğla avukatlarından olan Müderris Yakup Celal Menzilioğlu'nun 3 yıllığına Kıbrıs müftüsü olarak gönderilmesine karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/124.86.1, 24.12.1950). Kıbrıs adasına 12 Şubat 1951 tarihinde giriş yapan Müftü Yakup Celal Menzilioğlu, İngiliz Hükümetinin 25 Şubat'ta yayımladığı bildiri ile Kıbrıs Türklerinin yeni müftüsü olarak göreve başlamıştır ("Yeni Müftümüz Vazifesine Başlarken," 1951; "Memleketimize Teşrif Buyuran Müftümüze Hoş Geldiniz Derken Kendilerine Büyük Başarılar Dileriz," 1951). Müftünün göreve başlaması ile Kıbrıs Türk halkı 23 yıl aranın ardından yeniden bir müftüye kavuşmuştur. Ancak büyük bir sevinç ve mutluluk duyan Kıbrıs Türklerinin bu mutluluğu uzun ömürlü olmamıştır. Müftü Menzilioğlu'nun Atatürk karşıtı bir kişiliğe sahip olması ve verdiği vaazlarda Atatürk'ü ve onun devrimlerini kötileyici konuşmalarda bulunması, Kıbrıs Türklerinin tepkisine sebep olmuştur ("Müftünün Cuma Günkü Nasihatini Yalnız 60-70 Kişi Dinledi," 1951).

Dr. Fazıl Küçük, Müftü Menzilcioğlu'nun adaya ilk geldiği gün, kılık kıyafetinin modern zamana göre uygun olmadığını, başında fes bulunduğunu ve bu durumun da onu karşılayanlar üzerinde olumsuz bir etki bıraktığını belirtmiştir. Müftünün vaazını dinlemek için camiye gittiğini ancak büyük bir hayal kırıklığı yaşadığını belirten Dr. Fazıl Küçük, müftünün *Hür Söz* ve kendi gazetesi olan *Halkın Sesi* gazetelerini dinsizlikle suçladığını, halkın bu gazeteleri almamasını istediğini, bu gazetelerin kendisine “geri fikirli” dediğini, ancak kendisinin iki okul bitirdiğini ve yabancı dil bildiğini, Kıbrıs'a İslam'ı ıslah etmek için geldiğini ve 200 kişinin tamamen dinsiz olduğunu, kendisinin de onları ıslah edeceğini söylediğini ifade etmiştir (“Sayın Müftünün Dünkü Vaz-ü Nasihatı,” 1951).

Menzilcioğlu başka bir vaazında adaya gelmekteki amacının Kıbrıs Türk toplumunu birleştirmek olduğunu, bunun dışında da hiçbir maddi menfaati olmadığını, ezanın eskisi gibi Arapça olması gerektiğini ileri sürmüş ve devamında da aynen şöyle demiştir: “İnkılap inkılap diyorsunuz nedir bu inkılap? İnkılap zamanında din tahakküm altındaydı, tahakküm vardı, istibdat vardı. Ben parti adamı değilim. Kim gelirse onunla konuşurum. Türkiye’de de itilaf geldi karışmadım, ittihad geldi aldırmadım. Ondan sonra neler neler geldi tanımadım bile” (“Müftünün Cuma Günkü Nasihatini Yalnız 60-70 Kişi Dinledi,” 1951). Müftü Menzilcioğlu'nun Atatürk hakkında: “Allah taksiratını affetsin. Daha arkası toprağa gelmedi” sözleri ise halkın camiye terk etmesine sebep olmuştur (“Muhterem Müftü Efendi Ne Yapmak İstiyor,” 1951; “Kıbrıs Müftüsünün Vecizeleri,” 1951). Ancak İstiklal gazetesi diğer gazetelerin aksine müftünün cemaate kıymetli vecizelerde bulunduğunu, halkın müftüyü dinlemek için camiye akın ettiğini ileri sürmüştür (“Sayın Müftümüzün Dünkü Kıymetli Vaizleri,” 1951). Halkın Sesi gazetesindeki bir yazısında Dr. Fazıl Küçük, Müftü Menzilcioğlu ile ilgili şöyle demiştir:

İnkılap ne be diye haykırmakla, inkılap ile asla alakadar olmadığını söylemekle irtica yapıyorsun. İnkılap yobazlarından bahsetmekle irtica yapıyorsun. Kadınların mantolu ve başları örtülü gezmelerini tavsiye etmekle irtica yapıyorsun. Atatürk için; “Allah taksiratını affetsin” demekle, Atatürk'e bağlı Kıbrıs Türk gençliğini infiale sevk ediyorsun. Allah senin taksiratını affetsin. Bu kışkırtıcı sözlerinle bir vakaya sebebiyet verirken yazık olur (Küçük, 1951, s. 1).

Müftü Menzilcioğlu'nun Atatürk karşıtlığı ve inkılap düşmanlığı içeren vaazları ile Kıbrıs Türk halkı arasında bölücülük çıkarmaya çalışması, Kıbrıs Türk aydınlarının da tepkisine sebep olmuş ve müftünün bir an önce değiştirilmesi için çalışmalara başlanmıştı (“Muhterem Müftü Efendi Ne Yapmak İstiyor”, 1951). Aldığı tepkiler karşısında Müftü Menzilcioğlu 28 Ağustos 1951 tarihinde resmi olarak görevinden istifa etmiştir (“Mufti of Cyprus,” 1951; “Kıbrıs Müftüsü İstifa Etti,” 1951; “Kıbrıs Müftüleri İstifa Etti,” 1951).

İngiliz idaresi 14 Mayıs 1953 tarihinde ilan ettiği bir yasa ile müftü seçim hakkını Kıbrıs Türk toplumuna vermiştir. Ancak bu sırada Kıbrıs Türk toplumunun 2 önemli aydın ismi olan Dr. Fazıl Küçük ve Mehmet Necati Mısırlızade arasında bir anlaşmazlık gündeme gelmişti. Dr. Fazıl Küçük ve arkadaşları yeni müftünün Kıbrıs Türk toplumundan biri olmasını isterken, Mehmet Necati Bey ise müftünün tekrar Türkiye’den gönderilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu bağlamda Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Türklerinin önemli bir ismi olan Mehmet Dana Efendi’yi desteklerken Mehmet Necati Bey İngilizlerin de desteklediği Mahmut Kemal Efendi’den yana taraf tutmuştur. Mehmet Necati Bey neden bu ismi desteklediğini sahibi olduğu İstiklal gazetesinde şöyle açıklamıştır:

Vaktiyle Kıbrıs'ta mevcut medreselerde ancak iptidâî dini tahsil verilmekteydi. Bu medreselerde tahsil görenler müftü olabilmek için gereken ilmi almaktan çok uzak bulunmaktaydılar. Nitekim Kıbrıs Medreselerinde ihzari dini malûmatı elde ettikten sonra yüksek dini tahsil görmek için Türkiye'ye ve Mısır'a gidilmekte idi. Şimdiye kadar Kıbrıs Medreselerinde tahsil görmekle müftü olmuş hiç bir şahıs yoktur. Bütün müftüler Türkiye

veya Mısır'da yüksek ilâhiyat tahsili görmüş şahıslardı. Bu inkâr kabul etmez bir hakikat olduğu halde sırf şahsi menfaat veya parti hegemonyası için hakikatleri tahrif etmek ve şahısları kayırmak için Baf Medresesi'ne hayalden kıymet vermek hiçbir kanunî ve hakikî değeri ifade edemez. İlmi kudreti, liyakati, yüksek tahsili ve değerli şahsiyeti ile Kıbrıs Müftülüğüne en lâyık zatın Mahmud Kâmil Efendi olduğuna şüphe yoktur (Özkan, 1953, s. 1).

Mahmut Kemal Efendi'nin müftü seçimleri için adaylıktan çekilmesi üzerine, seçimlere tek aday olarak kalan Mehmet Dana Efendi, 13 Aralık 1953'te yapılan ilk seçimleri kazanmış oldu ("Dana Efendi Taraftarlarının Büyük Galibiyeti," 1953). Böylece 30 Aralık günü gerçekleştirilen seçimlerde Kıbrıs Türk halkının yeni müftüsü Mehmet Dana Efendi olarak ilan edilmiştir ("Cemaatimiz En Büyük İmtihanını Parlak Bir Muvaffakiyetle Bitirdi," 1953). Ancak bir süre sonra Mehmet Dana Efendi'nin dini bir liderden ziyade, siyasi bir lider olarak ön plana çıkmaya başlaması, Dr. Fazıl Küçük'te bir rahatsızlık uyandırmıştı. Ayrıca Mehmet Dana Efendi'nin gerek BM sürecinde Amerika'ya davet edilmesi, gerekse Türkiye ile gerçekleştirdiği siyasi temaslar, Kıbrıs Türk aydınları arasında da tartışmalara sebep olmuştu ("Kıbrıs Müftüsü Amerika'ya Gitmek İstiyor," 1954; "Kıbrıs Müftüsü Ankara'da Temaslarına Devam Ediyor," 1955).

Mehmet Dana Efendi 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilene kadar görevinde kalmıştır. Müftülük kurumu 12 Mart 1971'de kabul edilen "Din İşleri Dairesi Kuralı" ile birlikte "Vakıflar ve Din İşleri İdari Heyetine" bağlanmıştır. Bununla birlikte Kıbrıs Müftülüğü ismi, *Din İşleri Dairesi* olarak değiştirilmiş ve seçimle başa gelen müftünün, atama yoluyla görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır (Nurçin, 2019, s. 184-185).

Sonuç

1878 yılında Kıbrıs Adası'na hâkim olan İngiliz Hükümeti, adaya yerleştiği ilk günden itibaren Kıbrıs Türklerini bir tehdit unsuru olarak görmüş ve Türkler üzerinde bir nevi "sindirme politikası" uygulamıştır. Nitekim İngiliz Hükümeti, sömürgeleştirdiği bütün İslam coğrafyasında olduğu gibi yerel unsurların "millî kimliklerini ve hafızalarını" silmek için bir takım uygulamalarda bulunmuştur.

İngiliz Hükümetinin Kıbrıs Türklerini Türk değil, "İslam Cemaati" olarak kabul etmesi, Kıbrıs Türk Lisesinin adını "İslam Lisesi" olarak değiştirmesi, Türkçe gazetelerin sansüre uğratılması ve Türkçe kelimelerin Arapça kelimelere tahvil edilmesi, suni bir "İslamcılık" politikasının takip edildiğini göstermektedir. Bu uygulamalarla birlikte İngiltere'nin bir diğer amacı da Türkler arasında milliyetçilik duygularını sindirmek ve onların yönetime karşı herhangi bir isyan çıkarmasını önlemektir.

İngiliz idaresi döneminde Kıbrıs Türklerinin başlıca sorunları "müftülük, vakıflar, eğitim, Şer'îye Mahkemeleri ve Aile Kanunu" olarak belirlenmişti. Müftülük kurumu, Kıbrıs Türkleri için her zaman önemli olma özelliğini korumuş ve Kıbrıs Türkleri müftüyü adeta bir cemaat lideri olarak görmüşlerdir. İngiliz idaresinin bu kurumu 1929 yılında tamamen kaldırması ile Kıbrıs Türkleri dini bir liderden yoksun bırakılmıştı. Halbuki Rum toplumunun her geçen gün artan Enosis isteklerine ve bu bağlamda çıkardıkları isyanlara rağmen Rum kiliselerinin ve liderleri olan Başpiskoposların statüleri devam ettirilmişti. Kıbrıs Türklerinin müftülük kurumunun tekrar kurulması ise 1951 yılında gerçekleşmiştir. Burada dikkat çeken husus ise 1951 yılında Kıbrıs Türklerine seçim hakkı verilmemesi ve İngiliz idaresinin müftünün seçiminde yetkiyi Kıbrıs valisine vermesidir.

Diğer önemli bir mesele de Kıbrıs Türk vakıflarının 1878 yılından itibaren İngiliz idaresi tarafından kontrol altına alınmış olmasıdır. Bununla birlikte vakıflar İngilizlerin müdahalesine açık hale getirilmiş ve Kıbrıs Türklerinin sosyal ve ekonomik gelişimleri geri kalmıştır. Yine Rum toplumunun vakıflarına herhangi bir müdahalede bulunulmamış ve Rumlar bütün sosyal, ekonomik ve hatta siyasi gelişimlerini bu müesseseler üzerinden artırarak devam ettirmiştir. Adada Türk ve

Rum toplumlarının gerek ekonomik, gerekse eğitim bakımından çok farklı seviyelerde olmasının en büyük sebeplerinden biri de iki toplumun vakıflarının birbirinden farklı muamele görmesiydi.

Kıbrıs Türklerinin önde gelen isimlerinden Dr. Fazıl Küçük gerek *Halkın Sesi* gazetesinde yazdığı yazılarla gerekse bizzat düzenlediği toplantı ve mitinglerle Türk halkının kendi meselesine sahip çıkmasına ve davasından vazgeçmemesine öncülük etmiştir. Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Türk halkının tam anlamıyla kalkınması için evkaf yönetiminin tekrar devralınması gerektiğini düşünmekteydi. Nitekim Dr. Fazıl Küçük, kendi kurumlarına sahip çıkmayan milletlerin, benliklerini kaybederek tarih sahnesinden silinip gittikleri bilinciyle mücadeleye başlamıştı. Bu bağlamda Dr. Fazıl Küçük ve çalışma arkadaşlarının çabaları sonucunda 1951 yılında Müftülük Kurumu, 1956 yılında da Evkaf Kurumu Kıbrıs Türklerinin yönetimine bırakılmıştır.

Dr. Fazıl Küçük, bütün sorunlar gibi Kıbrıs Türklerinin eğitim sorunları üzerinde de durmuş ve bu konuda verdiği mücadele sonucunda Türk okullarının yönetiminin, Kıbrıs Türk toplumuna geçmesini sağlamıştır. Türk kültürünün İngiliz egemenliğinden kurtulup millî bir kimliğe kavuşması için çaba sarf eden Dr. Fazıl Küçük, eğitim için verdiği davanın bir fert değil bir Türklük, bir cemaat davası olduğunu kaleme aldığı makalelerinde sık sık ifade etmiştir. Ayrıca Dr. Fazıl Küçük ve yakın çalışma arkadaşları 31 Ocak 1951 tarihinde Aile Mahkemeleri Yasası'nın yürürlüğe konulmasını sağlamış ve böylece Şer'îye Mahkemeleri'nin yerini çağdaş Yeni Aile Mahkemeleri almıştır.

Dr. Fazıl Küçük Kıbrıs Türkünün bir azınlık durumundan kurtarılması ve Kıbrıs'ta Rumlarla eşit haklara sahip, modern bir toplum olarak yaşayabilmesi için özverili bir çalışma sürdürmüştür. İngiliz yönetimi boyunca sürekli olarak "çağ dışı ve gelişmemiş bir ulus" muamelesi gören adadaki Türk toplumunun saygınlığını kazanmasını sağlamıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları (Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 030.010.00/235.590.35, 19.06.1947

BCA, 30.10.00/124.886.19, 22.07.1937

BCA, 30.10.00/124.886.18, 14.05.1937

BCA, 30.18.1.2/124.86.1, 24.12.1950

BCA, 30.10.00/124.886.14, 04.11.1936

BCA, 30.10.00/124.887.3, 14.09.1938

Araştırma Eserleri

Akar, R. (1981). *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*. Veb Ofset İleri Matbaacılık.

Akgün, S. (2014). Meclis-i Millî'den Ulusal Kongre'ye Kıbrıs Türk halkının kongre yöntemi ile örgütlenme hareketleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 7(34), 236-246.

Alasya, H. F. (1969). *The privileges granted to the Orthodox Archbishopric of Cyprus by the Ottoman Empire: Training affairs Cyprus*. Ayyıldız Matbaası.

Ateşin, H. M. (1996). *Kıbrıs'ta İslami kimlik davası*. Maarifet Yayınları.

Behçet, H. (1969). *Kıbrıs Türk maarif tarihi (1571-1968)*. Halkın Sesi Basımevi.

Birinci, E. M. (1997). *M. Necati Özkan (1899-1970)* (Cilt 1, 2). Necati Özkan Vakfı Yayınları.

Çomunoğlu, N. (2002). *Kıbrıs'ta İngiliz yönetimi dönemi (1878-1960)'nde uygulanan eğitim sistemi ve günümüz Kıbrıs Türk eğitim sistemi üzerindeki izleri* (Tez No. 111220) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Dana, Müderris M. (1946, Kasım 12). Adamıza verilecek olan liberal idareyi Türk Cemaati zaviyesinden görüşümüz. *Hür Söz*, 1.

Denktaş, R. R. (1997). *Koloni idaresinde Kıbrıs Türkleri*. Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.

Doğasal, D. (2020). *Dr. Fazıl Küçük'ten satır aralar*. Dr. Fazıl Küçük Vakfı Yayınları.

Düstur. (1931). *Lozan sulh muabedenamesinin kabulüne dair kanunlar*. Necmi İstikbal Matbaası.

Eugene, K. & Solsten E. (1993). *Cyprus a country study*. U.S. Government Printing Office.

Feridun, H. (2001). *Kıbrıs'ta Türk eğitiminin tarihçesi (1571-1974)*. Galeri Kültür Yayınları.

Gazioğlu, A. C. (1960). *İngiliz idaresinde Kıbrıs, statü ve anayasa meseleleri (1878-1960)* (Cilt 1). Ekin Basımevi.

Gazioğlu, A. C. (1996). *İngiliz yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) enosis çemberinde Türkler*. Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.

Gürel, Ş. S. (1984). *Kıbrıs tarihi (1878-1960), kolonyalizm, ulusçuluk ve uluslararası politika* (Cilt 1). Kaynak Yayınları.

Güvenir, O. (2016). *Dr. Fazıl Küçük'le geçen günlerim "bir lideri anlatıyorum"*. Selen Offset Ltd.

İrkad, U. (1997). *Kıbrıs Türk eğitiminde tarihsel gelişmeler*. KTÖS Yayınları.

İsmail, S. & Birinci, E. (1987). *Kıbrıs Türkü'nün varoluş savaşımında iki ulusal kongre, Meclis-i Milli 1918- Milli Kongre 1931*. Gelişim Ofset.

Küçük, F. (1951, Mayıs 4). Menzilioğlu mücadeleye hazırız. *Halkın Sesi*. 1.

Küçük, F. (1953, Şubat 11). En büyük davamız. *Halkın Sesi*. 1.

Küçük, F. (1958, Nisan 15). 15 Nisan. *Halkın Sesi*. 1.

Küçük, F. (2000). *1821'den bu yana Kıbrıs Türkü'nün bilinmeyen tarafları, gösterdiği kahramanlıklar, Türklüğün gurur ve şerefini koruma mücadelesi*. Altay Sayıl (Yay. haz.). Halkın Sesi Matbaası.

Küçük, F. & Çalışma Arkadaşları. (2002). *Kıbrıs Türk davası ve Kıbrıs'ta Rum vahşeti* (3. baskı). Devlet Basım Evi.

Küçük, S. (2009). *Dr. Küçük'le bir ömür* (2. baskı). Selen Ofset Yayınları.

Konur, İ. (1938). *Kıbrıs Türkleri*. Remzi Kitabevi.

Maden, R. (2014). *Dr. Fazıl Küçük ve Kıbrıs*. Tarihçi Kitabevi.

Müderris, M. D. (1946, Kasım 12). Adamıza verilecek olan liberal idareyi Türk Cemaati zaviyesinden görüşümüz. *Hür Söz*, 1.

Nurçin, V. (2019). *Kıbrıs'ta din eğitiminin dönüşümü ve Türkiye'nin etkileri* (Tez No. 567203) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Özkan, M. N. (1953, Haziran 20). Kıbrıs medreselerinde müftü yetişmez. *İstiklal*. 1.

Özkan, M. N. (1950, Temmuz 21). Cemaat işleri, müftülük ve evkaf meselesinde hükümete düşen vazife. *İstiklal*. 1.

Öztoprak, İ. (Nisan 1998). Kıbrıs'ta 1931 isyanı ve yankıları. *Belleten*, 62(233), 207-232.

Persianis, P. (2010). The British colonial education lending policy in Cyprus (1878-1960): An intriguing example of an elusive adapted education policy. *Comparative Education*, 32(1), 45-68.

Plümer, F. (1950, Mayıs 14). Kıbrıs Türk cemaatini ilgilendiren evlenme ve boşanma kanunu dolayısıyla. *Halkın Sesi*. 1.

Raşit, A. (1931, Kasım 22). Evkaf mi cemaatin, cemaat mi evkafın. *Söz*. 1.

Sadrazam, H. & Sayıl, A. (1998). *Dr. Fazıl Küçük fotoğraf albümü*. Kıbrıs Türk Kültür Derneği.

Sadrazam, H. (1996). *Kıbrıs Türkü'nün özgürlük mücadelesi lideri Dr. Fazıl Küçük*. Kastaş Yayınları.

Sayıl, A. (2010). *Dr. Fazıl Küçük'ün anıları ve siyasal örgüt çalışmaları*. Yay Ajans Ltd.

Sayıl, A. (2014). *Resimlerle Dr. Fazıl Küçük*. Fezem Ofset.

Serter, V. (1970). *Kıbrıs tarihi*. Kema Matbaası.

Tamçelik, S. (2002). Mustafa Fazıl Küçük (1906-1984). İçinde *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 26, ss. 519-520). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tekakpınar, K. & Doğasal, D. (1991). *Dr. Fazıl Küçük (1906-1984)*. Dilhan Ofset.

The Cyprus Blue Book 1927. (1928). Printed at The Government Printing Office.

Torun, Ş. (1956). *Türkiye İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs'ın politik durumu*. Gazeteciler Matbaası.

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949. (1950). Kıbrıs Hükümet Basımevi.

Ünlü, C. (1981). *Kıbrıs'ta basın olayı (1878-1981)*. Basın Yayın Genel Müdürlüğü.

Weir, W. W. (1952). *Education in Cyprus: Some theories and practices in education in the Island of Cyprus since 1878*. Cosmos Press.

Yavuz, B. (1994). *Kurtuluş Savaşı döneminde Türk-Fransız ilişkileri: Fransız arşiv belgeleri açısından 1919-1922*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yücel, H. A. (1957). *Kıbrıs mektupları*. TTK Basımevi.

Gazeteler

Tarihi bir toplantı. (1954, 8 Şubat). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, Bozkurt]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Kıbrıs müftüsü istifa etti. (1951, Şubat 28). [İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Gazete Koleksiyonu, Bayezid, İstanbul, Cumhuriyet]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Kıbrıs müftüsü Ankara'da temaslarına devam ediyor. (1955, Ocak 18). [İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Gazete Koleksiyonu, Bayezid, İstanbul, Cumhuriyet]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Sayın halkımızın yüksek huzurunda. (1942, Mart 14). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Kıbrıs müftüsü. (1950, Temmuz 5). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Memleketimize teşrif buyuran müftümüze hoş geldiniz derken kendilerine büyük başarılar dileriz. (1951, Şubat 13). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Sayın müftünün dünkü vaz-ü nasihatı. (1951, Nisan 21). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Müftünün cuma günü nasihatini yalnız 60-70 kişi dinledi. (1951, Nisan 28). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Muhterem Müftü Efendi ne yapmak istiyor. (1951, Mayıs 4). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Kitapsız tedaris ne demektir. (1951, Temmuz 8). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Dana Efendi taraftarlarının büyük galibiyeti. (1953, Aralık 14). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Cemaatimiz en büyük imtihanını parlak bir muvaffakiyetle bitirdi. (1953, Aralık 31). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Evkafı istiyoruz. (1955, Ocak 18). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Esef verici karar. (1956, Eylül 25). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

En nihayet kendi maarifimizi kendimiz idare edeceğiz. (1956, Kasım 13). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Halkın Sesi]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Valinin beyannamesine hücum edildi. (1947, Temmuz 12). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, Hür Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Dünkü İstişare Meclisi'nin tartışmaları münakaşalar kat'i safhaya giriyor. (1947, Kasım 14). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, Hür Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Milli miting. (1948, Kasım 30). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, Hür Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Vali tarafından İcraat Meclisi'nde irat edilen nutkun özetini veriyoruz. (1950, Mart 8). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, Hür Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Lise müdürü geldi. (1950, Ekim 13). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, Hür Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Yeni müftümüz vazifesine başlarken. (1951, Şubat 12). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, Hür Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Kıbrıs müftüsünün vecizeleri. (1951, Mayıs 5). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, Hür Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Kıbrıs evkafının Türk Cemaati'ne devri işi. (1955, Ocak 3). [İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Gazete Koleksiyonu, Bayezid, İstanbul, Hürriyet]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Müftülük seçimle olmayacaktır. (1950, Temmuz 5). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, İstiklal]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Kıbrıs Müslümanları için müftü tayinini Müslümanlar vekili protesto ediyor. (1950, Temmuz 16). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, İstiklal]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Sayın müftümüzün dünkü kıymetli vaizleri. (1951, Mayıs 5). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, İstiklal]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Kıbrıs müftüleri istifa etti. (1951, Ağustos 23). [KKTC Cumhuriyet Meclisi Gazete Arşivi, Lefkoşa, Kıbrıs, İstiklal]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Kıbrıs müftüsü Amerika'ya gitmek istiyor. (1954, Kasım 25). [İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Gazete Koleksiyonu, Bayezid, İstanbul, Milliyet]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Maarif layihası neşredildi. (1929, Kasım 29). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Yeni maarif layihası. (1929, Aralık 12). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Yeni maarif kanunu ve muallimlerimiz. (1930, Şubat 27). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Bu ölçüye ne dersiniz. (1931, Şubat 5). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Milli Kongre ve ittihaz ettiği mukarrerat. (1931, Mayıs 7). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Hükümet ilanı. (1931, Mayıs 21). [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne, Kıbrıs, Söz]. Yazarın elinde bulunan kopyası.

Appointments. (1927, Ekim 7). The Cyprus Gazette. <http://www.cyprusdigitallibrary.org.cy/items/show/53>

Establishment and status of evcaf department. (1928, Aralık 14). The Cyprus Gazette. <http://www.cyprusdigitallibrary.org.cy/items/show/54>

Latters patent. (1931, Kasım 13). The Cyprus Gazette, Extraordinary. <http://www.cyprusdigitallibrary.org.cy/items/show/93>

Mufti of Cyprus. (1951, Ağustos 29). The Cyprus Gazette. <http://www.cyprusdigitallibrary.org.cy/items/show/113>

A law to amend and consolidate the Moslem sacred law relating to vakfs and the law relating to the administration of Moslem religious property. (1955, Temmuz 22). The Cyprus Gazette, Extraordinary. <http://www.cyprusdigitallibrary.org.cy/items/show/117>